

TANRI VE DEĞER:

TEİZMİN AKSİYOLOJİK SONUÇLARI ÜZERİNE MAKALELER

EDİTÖR: KLAAS J. KRAAY

VakıfBank Kültür Yayınları: 0304
Felsefe: 027

TANRI VE DEĞER
TEİZMİN AKSİYOLOJİK SONUÇLARI
ÜZERİNE MAKALELER
EDİTÖR: KLAAS J. KRAAY

Özgün adı
Does God Matter?
Essays On The Axiological Consequences
Of Theism

Türkçesi
Nebi Mehdiyev

Yayın Danışmanı
Ekrem Demirli

Proje Editörü ve Son Okuma
M. Halit Çelikyön

Kitap Editörü
Büşra Yaman

Kapak Görseli
Faruk Özcan

Sayfa Uygulama
Büşra Arbay

VakıfBank Kültür Yayınları
İnkılap Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdenez Caddesi
No: 7/A1 – Kat 13
Ümraniye 34768 İstanbul
Telefon: 0 216 285 9571
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2024

ISBN 978-625-6385-09-2

*Kitabın Türkçe yayın hakları AnatoliaLit
Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek
şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar
dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir elektronik veya mekanik araçla
çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve
mali hakları saklıdır.*

*Authorised translation from the English
language edition published by Routledge, a
member of the Taylor & Francis Group LLC.*

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltpe Mahallesi Mareşal Fevzi
Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Haziran 2024

TANRI VE DEĞER

TEİZMİN AKSİYOLOJİK
SONUÇLARI ÜZERİNE
MAKALELER

EDİTÖR
KLAAS J. KRAAY

TÜRKÇESİ
NEBİ MEHDİYEV

KLAAS J. KRAAY

Toronto Metropolitan Üniversitesi'nde felsefe profesörüdür. *God and the Multiverse: Scientific, Philosophical, and Theological Perspectives* (Routledge 2015) adlı kitabın editörüdür.

NEBİ MEHDİYEV

1978 yılında Azerbaycan Karabağ'da doğdu. Marmara Üniversitesi Din Felsefesi Anabilim Dalında doktorasını tamamladı. Din felsefesi, bilgi felsefesi ve Rus düşünce tarihi alanlarında çalışmalarını sürdüren akademisyen hâlihazırda Trakya Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Akademik çalışmalarının yanı sıra Rusça ve İngilizce dillerinden pek çok eseri Türkçeye kazandırmıştır.

İÇİNDEKİLER

Routledge Din Felsefesi Serisi	7
Katkıda Bulunanlar	9
1 Teizm Aksiyolojisine Çağrı	11
Klaas J. Kraay	

I. KISIM

PRO-TEİZMİN ARGÜMANLARI

2 Tanrı ve İçsel Değer	73
Scott A. Davison	
3 Aksiyoloji: Yaygın Monoteizmlere Karşı Teizm	85
Michael Tooley	
4 Pro-Teizm/Anti-Teizm Sorusuna Makbul Bir Cevap	125
T. J. Mawson	

II. KISIM

ANTI-TEİZMİN ARGÜMANLARI

5 Eğer Bir Delik Varsa, Tanrı-Biçimli Değildir	167
Guy Kahane	
6 Büyü Sorunu	229
Stephen Maitzen	

7 Tanrı'nın Var Olmamasını Tercih Etmenin Bir Nedeni Olarak
Hristiyan Bir Evrende Yaşamın Absürtlüğü 255
Erik J. Wielenberg

8 Anti-Teizmi Yeniden Biçimlendirmek 285
Toby Betenson

III. KISIM

VAROLUŞSAL VE AKSİYOLOJİK TARTIŞMALAR ARASINDA BAĞLANTILAR

9 Üçlü Aşkılık, Tanrı'nın Varlığının Değeri ve Ateizme
Yeni Bir Yol 311
J. L. Schellenberg

10 Kötülük Argümanları ve Pro-Teizmin Delili 329
Myron A. Penner ve Benjamin H. Arbour

11 Plantinga'nın Savunusu ve Teodisesi Arasındaki
Uyumsuzluk 347
Richard B. Davis ve W. Paul Franks

Dizin 381

ROUTLEDGE DİN FELSEFESİ SERİSİ

Tanrı'nın var olup olmadığı sorusu her zaman filozofları meşgul etmiştir. Tanrı hakkında pek çok açıklama önerilmiş ve Tanrı'nın varlığı lehinde ve aleyhinde çok sayıda argüman öne sürülerek tartışılmıştır. Fakat filozoflar Tanrı'nın var olup olmadığını belirlemeye çalışırken genellikle şu soruyu sormayı ihmal etmişlerdir: “Tanrı'nın var olup olmaması önemli mi?”

Tanrı ve Değer (Tanrı Önemli mi?), bu çok önemli, ancak şaşırtıcı bir şekilde ihmal edilmiş soruyu ele alan, önde gelen din felsefecileri tarafından yazılmış on bir özgün yazıdan oluşmaktadır. Bu soruyu ele almanın doğal yollarından birisi, Tanrı'nın varlığının dünyanın değeri ve sakinlerinin refahı açısından ne gibi bir fark yaratacağını –ya da yarattığını– anlamaya çalışmaktır. İlk yazı, bu konunun tartışılması için zemin hazırlar. Birinci Kısımındaki üç yazı, Tanrı'nın varlığının, şeyleri başka türlü olabileceğinden daha iyi hâle getireceğini –ya da getirdiğini– ifade eden bir görüş olan *pro-teizmin* çeşitli versiyonlarını savunur. İkinci Kısımındaki dört yazı, Tanrı'nın varlığının şeyleri başka türlü olabileceğinden daha kötü hâle getireceğini –ya da getirdiğini– ifade eden bir görüş olan *anti-teizmin* çeşitli versiyonlarını savunur. Üçüncü Kısımındaki üç yazı, Tanrı'nın varlığına ilişkin varoluşsal ve aksiyolojik tartışmalar arasındaki etkileşimi ele alır.

Bu kitap, felsefenin diğer alanlarında (metafizik, epistemoloji ve değer teorisi gibi) ve diğer disiplinlerde (dın çalışmaları ve analitik teoloji gibi) alışan bilim insanlarının da ilgisini çeken dın felsefesindeki yükselen bir konu üzerine önemli araştırmalar sunmaktadır.

KATKIDA BULUNANLAR

Benjamin H. Arbor: Bristol Üniversitesi'nden teoloji alanında doktora unvanına sahip ve şu anda Felsefe ve Teoloji Araştırmaları Enstitüsü müdürü. Birkaç kitabın editörlüğü veya ortak editörlüğünü yapmış ve *International Journal for Philosophy of Religion* ve *Bibliotheca Sacra* gibi dergilerde makaleler yayımlamıştır.

Toby Betenson: Bangor Üniversitesi'nde din felsefesi okutmanı.

Richard B. Davis: Tyndale Üniversitesi'nde felsefe profesörü.

Scott A. Davison: Morehead Devlet Üniversitesi'nde felsefe profesörü.

W. Paul Franks: Felsefe doçenti ve Tyndale Üniversitesi Felsefe Bölümü başkanı.

Guy Kahane: Oxford Üniversitesi, Pembroke Koleji, Felsefe bölümünde hoca ve araştırmacı.

Klaas J. Kraay: Toronto Metropolitan Üniversitesi'nde felsefe profesörü.

Stephen Maitzen: W. G. Clark felsefe profesörü ve Acadia Üniversitesi Felsefe Bölümü başkanı.

T. J. Mawson: Oxford Üniversitesi, St. Peter Koleji'nde felsefe hocası ve Edgar Jones araştırmacısı.

Myron A. Penner: Trinity Western Üniversitesi'nde felsefe profesörü.

J. L. Schellenberg: Mount St. Vincent Üniversitesi'nde felsefe profesörü.

Michael Tooley: Colorado Üniversitesi'nde (Boulder) kıdemli profesör.

Erik J. Wielenberg: DePauw Üniversitesi'nde felsefe profesörü.

TEİZM AKSİYOLOJİSİNE ÇAĞRI

KLAAS J. KRAAY

“Tanrı’nın varlığı ne gibi farklılığa yol açabilir ya da açıyordur?” Son yıllarda din felsefecileri büyük bir şevk ve titizlikle bu meseleyi ele almaya başladılar.¹ Pek çok felsefi meselede olduğu gibi bu meseleyi de ortaya koymak yanıltıcı bir şekilde basit, ancak çözmek ziyadesiyle zordur. Bu bölümde amacım, okuyucuya bu alandaki bazı temel konuları tanıtmak suretiyle kitabın sonraki bölümleri için zemin hazırlamaktır. Tartışmaları sunarken taraf-sız bir yol gösterici olmayı umuyorum.

“Teizm aksiyolojisi” ifadesi iki açıdan yanıltıcı olabilir ve bu nedenle bazı ön açıklamalara ihtiyaç vardır. Birincisi, “teizm” bazen “Tanrı inancı” anlamına geldiğinden, “teizm aksiyolojisi” ifadesi, buradaki asıl görevin, Tanrı inancının veya belki de bazı birey ya da toplumların Tanrı’ya yönelik dinî pratiklerinin değerli/değersiz ya da faydalı/faydasız oluşunu değerlendirmek olduğu düşüncesini harekete geçirebilir. Bunlar kendi başlarına önemli projeler olsa da bu literatürün konusunu oluşturmazlar. Bunun yerine, asıl amaç, Tanrı’nın varlığının veya yokluğunun dünya ve sakinleri için aksiyolojik önemini anlamaya çalışmaktır. İkincisi, tartışmanın büyük bir kısmı gerçekten bu konuyla ilgiliyken, bir diğer önemli tali konu da Tanrı’nın varlığına veya yokluğuna ilişkin ne tür tercihlerin rasyonel olabileceğini irdeler.

1. Bu tartışmanın kimi temaları Rescher (1990)’da bulunmasına karşın, konu üzerine çağdaş literatür Guy Kahane’nin “Should We Want God to Exist?” (2011) adlı son derece önemli ve etkili makalesiyle başlar.

Birazdan göreceğimiz üzere, anlaşmazlığa yol açan noktalardan birisi, tercihlerin rasyonel olmak için aksiyolojik yargıları izlemesi gerekip gerekmediğidir.

Birinci kısımda, temel aksiyolojik meseleyi açıklığa kavuşturmaya çalışacağım. İkinci kısımda, bu konuda benimsenebilecek çeşitli pozisyonları ayırt edeceğim. Üçüncü kısımda, temel pozisyonların her birini destekleyen kimi hususları ortaya koyacağım. Dördüncü kısımda, Tanrı'nın varlığının aksiyolojik sonuçlarına dair tartışma ile Tanrı'nın var olup olmadığına dair tartışma arasındaki bazı bağlantıları ele alacağım. Beşinci kısımda, Tanrı'nın varlığı veya yokluğu ile ilgili rasyonel tercihler hakkındaki tartışmaya döneceğim. Son olarak altıncı kısımda, bu kitaba yapılan katkıları özetleyecek ve aralarındaki önemli bağlantıları ortaya koyacağım.

1

AKSİYOLOJİK MESELEYİ AÇIKLIĞA KAVUŞTURMAK

Bu kısımda, şu sorunun nasıl anlaşılacağına ilişkin on altı husus belirledim: “Tanrı'nın varlığı ne gibi bir farklılığa yol açabilir ya da açıyor?”

1. Bu soru, iki bakış açısı, yani Tanrı'nın var olduğuna inanan bir kimseyle Tanrı'nın var olduğuna inanmayan bir kimsenin bakış açıları arasında taraf tutmamak için dikkatlice ifade edilmiştir. (Taraflardan ikincisi elbette, bir agnostik ya da ateist olabilir. Dahası, onun açıkça ladinî olması da gerekmez; sonuçta, esasında teistik olmayan pek çok dinî sistem ve dünya görüşü söz konusudur. Teist, Tanrı'nın var olduğunu düşünür ve bu sebeple, ilgili soruyu sorduğunda, Tanrı'nın varlığının gerçekte ne gibi

bir fark yarattığını da sorar. Öte yandan, teist olmayan ise, şayet Tanrı var olsaydı, Tanrı'nın varlığının ne gibi bir fark yaratacağını sorar.

2. Bu soru, Tanrı'nın kim veya ne olduğuna dair herhangi bir açıklamayı kodlamaz ve elbette teologlar, filozoflar ve diğerleri tarafından insanlık tarihi boyunca pek çok farklı Tanrı modeli tartışılmıştır. O hâlde bu sorunun nasıl yanıtlanacağı açıktır ki büyük ölçüde Tanrı'nın kim veya ne olarak kabul edildiğine bağlı olacaktır. Kitaptaki yazıların müellifleri de dâhil olmak üzere bu tartışmaya katkıda bulunanların çoğu, Tanrı'yı her şeye gücü yeten, her şeyi bilen, mutlak iyi ve olumsal olarak var olan her şeyin yaratıcısı ve sürdürücüsü olarak kabul eder.² Bu, son derece etkili ve önemli –ve analitik din felsefecileri tarafından çok sevilen– bir Tanrı modelidir, ancak elbette ki bu soru diğer Tanrı modelleriyle ilgili olarak da ele alınabilir.³ Daha geniş anlamda, benzer aksiyolojik sorular, ister dinî isterse başka türlü olsun, teistik olmayan dünya görüşleri ya da inanç sistemleri hakkında da sorulabilir.

3. Bazen, bu tartışmaya katkıda bulunanlar “yalın teizm” üzerine odaklanırlar; yani tüm dikkatlerini yukarıda belirtilen Tanrı'nın özelliklerine verirler ve bunların aksiyolojik önemini belirlemeye çalışırlar. Ancak bazen Tanrı'nın diğer özellikleri (yahut daha genel anlamda tipik teistik dünya görüşlerinin özellikleri) dikkate alınır. Söz gelimi bazıları, teizm göz önüne alındığında, tüm insanların sonsuz yaşama sahip olduğu görüşünün aksiyolojik

---

2. Bazı teistler, Tanrı'nın olumsal olmayan varlıkların varlığından da sorumlu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Gould (2014).

3. Analitik felsefeciler tarafından ele alınan diğer Tanrı modelleriyle ilgili tartışmalar için bkz. Diller ve Kasher (2013) ve Nagasawa ve Buckareff (2016).

sonuçlarını tartışmışlardır. Tanrı'nın ya da teistik dünya görüşlerinin diğer özellikleri, yalın teizmin "açılımları" olarak adlandırılabilir.

4. Soruda sözü edilen "farklılık" genellikle bir *değer* farkı olarak kabul edilir. Böylece birisi söz gelimi, Tanrı'nın varlığının şeyleri *daha iyi* hâle getirebileceğini ya da getirdiğini söyleyebilir. Bununla birlikte, değeri belirlemenin pek çok yolu vardır: İçsel, araçsal, estetik, sağduyulu, ahlaki vs. Bu tartışmaya müdahil olan felsefeciler genellikle Tanrı'nın varlığının içsel değerine ve Tanrı'nın varlığının/yokluğunun âlem ve bu âlem içindeki insanlar ve yaşamları üzerindeki içsel ve ahlaki etkilerine odaklanmışlardır.

5. Bu, Tanrı'nın varlığının aksiyolojik bir fark yaratabileceği "şeylerin" ne olduğu sorusunu ön plana çıkarır. Adaylardan birisi *etkin dünyadır*. Meseleyi bu şekilde anladığımızda sorumuz, Tanrı'nın varlığının etkin dünyanın değeri açısından ne gibi bir fark yaratabileceği ya da yarattığı sorusuna dönüşür. Bir başka değer taşıyıcı aday, 4. maddede önerildiği gibi, *kişilerdir*. Meseleyi bu şekilde ele aldığımızdaysa sorumuz, Tanrı'nın varlığının bazı veya tüm insanlar (veya belki de sürdürdükleri yaşamlar) için ifade ettiği değerde ne gibi bir fark yaratabileceği ya da yarattığı sorusuna dönüşür. 6'dan 13'e kadar olan maddelerde sorumuzun dünya-merkezli yorumlarını ele alacak, 14'den 16'ya kadar olan maddelerde ise kişi-merkezli yorumlara yöneleceğim.

Dünya-Merkezli Yorumlar

6. Şimdilik, ilgili değer taşıyıcının etkin dünya olduğunu ve amaçlanan karşılaştırmanın kapsamının hepsini ihti-

va ettiğini varsayalım. Aksiyolojik sorumuzu bu şekilde ele alan birisi, Tanrı'nın varlığının etkin dünyanın *genel* değerinde ne gibi bir fark yaratabileceğini ya da yarattığını belirlemeyi amaçlar.⁴ Alternatif olarak soru, herhangi bir dünyanın genel aksiyolojik statüsü hakkında herhangi bir küresel iddiaya bağlı olmaksızın, Tanrı'nın varlığının etkin dünyanın kimi özelliği/özellikleri ya da uygun kısmı/kisimlerinde ne gibi bir fark yaratabileceğini ya da yarattığını sormak olarak yorumlanabilir. Bir dünyanın *genel* aksiyolojik statüsü, yahut bir dünyanın kimi özelliği/özellikleri ya da uygun kısmı/kisimlerinin genel statüsü, üzerine odaklanan cevaplar *geniş* olarak sınıflandırılabilir. Bir dünyanın aksiyolojik statüsü yahut da onun kimi özelliği/özellikleri ya da uygun kısmı/kisimleri üzerine, o da sadece *bazı yönlerden* odaklanan cevaplar ise *dar* olarak sınıflandırılabilir.

7. Soru, ister bir bütün olarak etkin dünyayla isterse de yalnızca onun bazı özellikleri ya da uygun kısımlarıyla ilgili olsun, yanıtlanmak için bir karşılaştırmaya ihtiyaç duyar gibi görünmektedir; bu nedenle tam olarak neyin karşılaştırıldığını düşünmek önemlidir. En geniş versiyon, muhtemelen Tanrı'yı *içeren* tüm dünyalarla Tanrı'dan *yoksun* tüm dünyaların karşılaştırmasını içerecektir; bunların tamamı arasında olduğu gibi kimi özelliği/özellikleri yahut uygun kısmı/kisimleri arasında da olabilir. Karşı uçtaysa en sı-

---

4. Sorunu bu şekilde kurgulama biçiminin, mümkün dünyaların makul bir şekilde genel bir aksiyolojik statüye sahip olduğunun düşünülebileceğini varsaydığı aşıkârdır. Buna itiraz edilmiş olsa da (misal, Thompson 2008), çağdaş analitik din felsefesinde ve esasında bu tartışmaya katkıda bulunanlar tarafından yaygın bir biçimde kabul görmektedir. Mümkün dünyalara dair standart varsayımlar ve analitik din felsefesindeki değerleri hakkında daha fazlası için bkz. Kraay (2008).

nırlı karşılaştırma, birisinin *qua* teist ya da teist-olmayan olarak kabul edildiği etkin dünyayla kişinin teizm hakkındaki kendi konumunun yanlış olduğu en yakın karşılaştırıcı dünya arasında olacaktır; yine ya tamamı arasında ya da kimi özelliği/özellikleri veya uygun kısmı/kısımları arasında olacaktır. (Teist, söz gelimi, etkin dünyanın değerini –ister bir bütün olarak isterse de bazı açılardan olsun– *şeylerin aksi takdirde nasıl olabileceği* ile, yani teizmin yanlış olduğu mümkün olan en yakın dünyada şeylerin nasıl olduğu ile karşılaştırmayı amaçlayabilir.) Keşfedilecek karşılaştırmanın bu sınır durumları arasında diğer alternatif yorumları vardır. Söz gelimi, ilk yorumun çok geniş ve ikincisinin çok dar olduğu düşünülebilir. Buna göre, bir kimse, Tanrı'nın varlığının sadece etkin dünya için değil, fakat etkin dünyaya uygun ve yeterince benzer olan dünyalar için de ne gibi bir fark yaratabileceğini ya da yarattığını belirlemek isteyebilir. Tabii ki soruyu bu şekilde yorumlamaya yönelik girişimler, karşılaştırma için referansları sabitlemek adına, ilgili benzerliklerin ne olduğuna ve istenen benzerlik derecesine dair kimi açıklamaları geliştirme ve savunma yükümlülüğünü taşımaktadır.⁵

Dünya-Merkezli Yorumlara Yönelik Meydan Okumalar

8. Tanrı'yı içeren tüm dünyaların değeriyle Tanrı'dan yoksun tüm dünyaların yahut bir bütün olarak ya da bazı yönlerden kimi özellik/özelliklerin veya uygun kısmın/kısımların karşılaştırılmasının amaçlandığını varsayalım. Bu noktada şöyle bir epistemik itiraz gelebilir: Böyle bir

---

5. Bkz. Kraay ve Dragos (2013, 162).